

УДК 347.951

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.3>

СУДОВІ АКТИ В АСПЕКТІ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Судова система України, подолавши складний шлях становлення та розвитку і перебуваючи в стані постійного реформування, виявила, крім багатьох проблем, пов'язаних із посиленням та вдосконаленням судової влади, і необхідність забезпечення ясності й доступності мови правосуддя. Це повинно досягатися не тільки через застосування організаційних заходів, але й через відповідність судових актів тим лінгвістичним вимогам, які до них висувуються. Йдеться про правильність, чіткість і чистоту мовлення, доступність стилю актів судової влади.

Проте, незважаючи на наявність численних нормативних документів, що регламентують діловодство, зокрема й судове (Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Закон України «Про засади державної мовної політики», Інструкція з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, Інструкція з діловодства в місцевому загальному суді, Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) України, Кодекс адміністративного судочинства (далі – КАС) України тощо), проблема мовної нормативності судових актів залишається вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мови і стилю викладу актів судової влади були предметом наукової уваги таких українських і зарубіжних дослідників, як Е.К. Арутюнов, Н.О. Батуріна, Т.В. Губаєва, Д.А. Керімов, А.В. Красницька, О.В. Кот, О.В. Малишкін, В.Д. Найфлейш, С.В. Полєніна, О.Г. Решенкін, Є.А. Таликін, Ф.В. Фетюков, О.М. Шиманович та ін.

Проте низка проблем, пов'язаних з уніфікацією термінології та вимогами до судового акта з погляду його правової культури і мови викладу, потребують додаткового вивчення.

Формулювання цілей дослідження. Метою нашого дослідження є визначення мовних особливостей текстів судових актів та шляхів подолання мовних помилок у зазначених документах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У чинному законодавстві термін «судове рішення», з одного боку, вживається як узагальнювальне поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом у порядку цивільного, господарського чи адміністративного судочинства, з іншого – як процесуальний документ, яким завершується розгляд справи та вирішується матеріально-правовий спір між сторонами судового процесу в порядку позовного провадження або питання, поставлене перед судом у порядку окремого провадження. Згідно зі ст. 258 ЦПК України ухвали, рішення, постанови та судові накази об'єднуються родовим поняттям «судові рішення» [1]. Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в ст. 241 КАС, у якій під судовими рішеннями розуміються ухвали, рішення, постанови суду [2]. Ідентичні види судових рішень визначені й у ст. 232 Господарського процесуального кодексу України.

Судове рішення визнається в науці одним із найбільш важливих текстів, створених у процесі судочинства. Безперечно, розгляд справи можна вважати вдалим за умови наявності юридично правильного, аргументованого, логічного, чітко викладеного відповідно до правових та лінгвістичних норм рішення. Незважаючи на те, що тексти зазначених видів документів дещо відрізняються за формою залежно від галузей судочинства, за словесними технологіями, як зазначають дослідники, вони характеризуються спільними ознаками [3]. Проте аналіз чинного законодавства засвідчує відсутність єдиної термінології, яка б позначала в узагальненому вигляді всі судові рішення, які ухвалюються судами першої інстанції незалежно від категорії справи і виду судочинства.

З огляду на це, ми вважаємо справедливою думку О.В. Кота, який на підставі аналізу процесуальних актів і наукової літератури пропонує замість термінів «судове рішення», «ухвала», «наказ» вживати термін «судовий акт», який дозволить уніфікувати визначення родового поняття всіх актів органів судової влади незалежно від форми судочинства (конституційного, ад-

міністративного, господарського, цивільного чи кримінального) [4, с. 9]. Під судовим актом ми пропонуємо розуміти процесуальний документ, у якому відображаються результати судової діяльності під час розгляду і вирішення справи по суті, а також вирішення процедурних питань, які супроводжують діяльність щодо здійснення правосуддя.

Без сумніву, тільки судовий акт є доказом об'єктивного, повного і справедливого розгляду справи. З огляду на це, він має бути укладений із дотриманням норм процесуального та матеріального права. Процесуальні вимоги до судових актів сформульовані у відповідних галузевих нормативно-правових документах і регламентують їх форму і зміст. Дотримання цих вимог – основна умова законності актів судової влади. Проте якість судового акта залежить не тільки від неухильного дотримання норм права, але й від ступеня дотримання мовних норм, оскільки кожний судовий акт є текстом, створеним з урахуванням як загальних закономірностей організації письмового мовлення, так і особливих правил, які встановлюються на підставі процесуальних норм. Очевидно, що для судді під час ухвалення акта судової влади важливіше дотримуватися норм матеріального і процесуального права, ніж лінгвістичних правил викладу, оскільки від кількості скасованих судових актів залежить показник ефективності діяльності судді.

Проте, крім правових вимог, кожен акт судової влади повинен відповідати також стандартам діловодства, а його текст – нормам сучасної української літературної мови як державної (ст. 10 Конституції України). Підтверджує цю тезу і ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики»: «судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах здійснюється державною мовою... Професійний суддя повинен володіти державною мовою... Слідчі і судові документи складаються державною мовою...» [5].

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про функціонування державної мови» застосування української мови повинно здійснюватися відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови. Не допускається вживання іншомовних слів замість українських, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, вживання вульгаризмів та суржику [6]. Не можна не погодитися з думкою С.К. Загайнової, яка стверджує: «Якщо судовий акт складний для розуміння, містить орфогра-

фічні, стилістичні, пунктуаційні помилки, то навряд чи можна сказати, що судовий акт є актом судового захисту» [7, с. 9].

З огляду на викладене вище, можна стверджувати, що кожне відхилення від норм сучасної української літературної мови під час складання судових актів є прямим порушенням Конституції України та законів України. Слід зауважити, що особливу актуальність питання дотримання мовних норм у судових актах отримало після набуття чинності Законом України «Про доступ до судових рішень» [8], згідно з яким текст будь-якого судового рішення (крім деяких) став доступним кожному на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень. Здійснений нами аналіз понад 100 судових актів, ухвалених судами різної територіальної і юрисдикційної підсудності протягом 2004–2019 років, засвідчив наявність у них численних мовних помилок.

Як відомо, судовий акт складається зі вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. Завданням вступної частини є ідентифікація конкретного судового документа серед інших, ухвалених судом, у зв'язку з чим вона містить низку постійних реквізитів, а саме: дату і місце його ухвалення; найменування суду; прізвище та ініціали судді або склад колегії суддів; прізвище та ініціали секретаря судового засідання; номер справи; ім'я (найменування) сторін та інших учасників справи; вимоги позивача; прізвища та ініціали представників учасників справи. З огляду на це, можемо констатувати, що вступна частина є найбільш стандартизованою, тобто містить незначний і постійний склад реквізитів.

Найбільша кількість мовних помилок фіксується в описовій та мотивувальній частинах судових актів. Описова частина має на меті найбільш повно і точно викласти факти та відобразити суть спору. Ця частина документа містить стислий виклад позиції позивача та заперечень відповідача; заяви, клопотання; інші процесуальні дії у справі (забезпечення доказів, ужиття заходів забезпечення позову, зупинення і поновлення провадження тощо). При цьому слід зазначити: незважаючи на те, що описова частина складається не за суворими правилами, містить опис і міркування, відхилення від норм офіційно-ділового стилю не дозволяються.

Найбільшою за обсягом і найбільш складною для сприйняття є мотивувальна частина судового акта. У ній мають бути зазначені фактичні обставини, встановлені судом, та зміст спірних

правовідносин, докази, мотивована оцінка кожного аргументу, норми права, які застосував суд, та мотиви їх застосування чи незастосування. Мотивувальна частина судових актів здебільшого починається однією з таких фраз чи їх варіацій: «Суд, вислухавши сторони, дослідивши матеріали справи, вважає, що позов підлягає задоволенню»; «Суд, перевіrivши в судовому засіданні матеріали справи, вважає, що позов слід задовольнити»; «Вивчивши та перевіrivши матеріали справи, обставини справи, зміст судового рішення, апеляційної скарги та заперечення на апеляційну скаргу колегія суддів вважає, що», «Дослідивши та оцінивши представлені по справі докази в їх сукупності, суд прийшов до висновку, що», «Дослідивши матеріали справи, оцінивши докази в їх сукупності, суд приходить до висновку, що». Ці стандартизовані фрази дозволяють читачеві безпомилково визначити межу між частинами документа і готують читача до сприйняття його аналітичної частини.

Мотивувальна частина судового акта вимагає посиленої уваги, оскільки покликана переконати адресата в правильному вирішенні справи. Мотивувальна частина є найбільш складною і з мовного погляду. Саме в описовій і мотивувальній частинах судового акта фіксується найбільша кількість мовних відхилень. Так, ідеться про неправильну побудову словосполучень: **у відповідності до ст. 384, 385 КК України; посилення позивача про те, що; неправильне вживання прийменників: забезпечення судового процесу у Козівському районному суді в користь; слухати справу у відсутності їх представника; позов підлягає до задоволення; порушення правил узгодження: посилення позивача на висновок № 1887/09/СК автотоварознавчого дослідження спеціаліста від 10 вересня 2007 року не може бути прийнятий до уваги, оскільки це дослідження проведено у його відсутність; після його смерті залишилося спадкове майно у вигляді житлового будинку, яка розташована на території Борівської сільської ради Чернівецького району тощо.** Значна частина помилок у судових актах має лексичний характер. Це переважно росіянізми, пов'язані, напевне, з радянським минулим, коли судочинство здійснювалося російською мовою: **обустроєння благоустрою; скриті дефекти; на неодноразові просьби; не може бути прийнятий до уваги, дійсно являвся рідним; за діючим на той час законодавством; з слідуєчих підстав.**

Незнання укладачами судових актів правил пунктуації зумовлює значну кількість синтаксичних помилок, зокрема й відсутність розділових знаків або їх надлишковість: *Керуючись ч. 1 ст. 73, ч. 3 ст. 294 ЦПК України, судова колегія, -УХВАЛИЛА; строки для прийняття спадщини передбачені ст. ст. 1270, 1272 ЦК України; визначити, ОСОБА_1 додатковий строк тощо.* Крім того, в описовій і мотивувальній частинах зафіксовано помилки орфографічного характеру, причиною появи яких є недостатній рівень володіння правописними нормами: *визнаний винуватим у пред'явленому йому обвинуваченні; в тому числі на об'єкті; вище зазначеними суб'єктами, у продовж 2018-2019 рр.* тощо.

Значна кількість помилок зумовлена неуважністю до виконуваної роботи, браком часу на укладання документа, оскільки (згідно зі ст. 268 ЦПК) рішення суду проголошується в судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, або справді недостатньою мовною компетентністю працівників суду: *Позовні вимоги Відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський ОСОБА_2» в особі відділення № 5 Відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський ОСОБА_2 банк» задовольнити; зокрема не зазначені скриті дефекти автомобіля після аварії, встановлені при автотовароведческому дослідженні тощо.*

Отже, саме описова і мотивувальна частини судового акта надають авторові найбільше можливостей для вибору мовних засобів, що може викликати певні труднощі. Останні стосуються, як бачимо, вибору лексичних і граматичних ресурсів для адекватного передання сутності справи.

Резолютивна частина містить висновок суду про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог; інформацію про розподіл судових витрат; строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження. Текст заключної частини повинен відрізнятися лаконізмом, чіткістю та імперативністю форми: *У задоволенні позову відмовити. Постанова Житомирського окружного адміністративного суду набирає законної сили в строки, встановлені ст. 254 КАС України. Постанова може бути оскаржена до Київського апеляційного адміністративного суду шляхом подання заяви про апеляційне оскарження протягом 10 днів з дня її проголошення і подання апеляційної скарги протягом 20 днів після подання заяви*

про апеляційне оскарження. Резолютивна частина, як і вступна, характеризується стандартністю і обмеженим набором мовних засобів, що, без сумніву, зумовлює зменшення кількості мовних помилок.

Незважаючи на те, що друкарські і граматичні помилки здебільшого не спотворюють текст судового рішення, не призводять до його неправильного сприйняття (крім помилок у власних назвах), зокрема й неправильне розташування розділових знаків, неправильні відмінки слів, неправильне написання слів, застосування російнізмів та діалектизмів, слід завжди враховувати той факт, що до судових актів висуваються особливі вимоги. На нашу думку, навіть якщо судовий акт є законним і обґрунтованим, але за формою не відповідає загальноприйнятим вимогам до документів загалом (незрозумілий, неналежно оформлений, із помилками, виправленнями тощо), він не має виховного і превентивного значення, крім того, не додає авторитету судді й судовій системі в цілому. Підтверджують цю тезу і слова О.В. Кудрявцевої та Л.А. Прокудіної: «Будь-яка стилістична неточність, граматична помилка, не виправлена друкарська помилка, інша недбалість миттєво надають читачеві рішення інформацію про рівень відповідальності, грамотність (не тільки юридичну) і культуру судді, який готував і підписав цей документ» [9, с. 25].

Отже, судовий акт має характеризуватися максимальною правильністю. Лексичний рівень тексту повинен відповідати правилам уживання юридичних термінів, стилістично доречних слів і словосполук, граматичний рівень – правилам побудови словосполучень і речень, які мають узгоджуватися із законами формальної логіки (логічний рівень). Не можна перевантажувати тексти судових актів складними граматичними конструкціями: дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами, складнопідрядними реченнями з великою кількістю підрядних частин тощо. Графічний рівень тексту судового акта повинен відповідати вимогам графічних стандартів оформлення документів.

Із метою зменшення кількості помилок у судових актах С.К. Загайнова доречно пропонує створити і закріпити в галузевих кодексах єдині зразки процесуальних документів. Запровадження єдиних бланків, на думку дослідниці, не тільки дозволить уникати можливих мовних помилок, але і сприятиме виконанню такого завдання судочинства (як своєчасний розгляд

і вирішення справи), а тому й сприятиме підвищенню авторитету судової влади [7, с. 9–10].

До того ж, на нашу думку, корисним у цьому питанні є досвід Російської Федерації. Для підвищення грамотності судових документів в окремих судах була створена посада консультанта-філолога. Так, із 2007 року в Челябінському обласному суді працює спеціаліст із російської мови, що істотно підвищило грамотність судових актів, ухвалених у цьому суді [10]. При цьому запровадження такої посади не має на меті виявлення відсутності достатніх для працівника суду мовних знань. Спеціаліст-філолог потрібен як консультант, помічник, основною метою діяльності якого є допомога судді у грамотному складанні документа.

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що судовий акт – це один із небагатьох документів, який ухвалюється державою щодо конкретної особи, тому його грамотний виклад і правильне оформлення є показником рівня культури судді і поваги до учасників процесу, а також усіх громадян, які можуть цей документ прочитати. Недоліки судового акта знижують авторитет судової влади і створюють враження про відсутність належної кваліфікації в суддів.

Мовні помилки, наявні в судових актах, перешкоджають правильному розумінню сутності спору про право і позиції судді, тим самим знижуючи рівень правової ефективності актів судової влади. З огляду на це, працівникам судової системи необхідно більш ретельно опановувати норми сучасної мови з урахуванням професійної специфіки і застосовувати їх під час укладання актів судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40–41, 42. ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 14.01.2021)
2. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35–36, № 37. ст.446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 14.01.2021).
3. Губаева Т.В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. Москва : Норма, 2004. 160с. URL: <http://lib.lawinstitut.ru/ru/virtualexposition/newbooks/93-373825.pdf> (дата звернення 14.01.2021)
4. Кот О. В. Судові акти в господарському процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.04). Київ, 2011. 23 с.
5. Про засади державної мовної політики : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 23. Ст. 218. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (дата звернення: 14.01.2021.).

6. Про забезпечення функціонування української мови як державної Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 21. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 14.01.2021).

7. Загайнова С.К. О мерах повышения культуры изложения судебных документов в гражданском и арбитражном процессе. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2007. № 7.

8. Про доступ до судових рішень : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2006. № 15. Ст. 128.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 14.01.2021).

9. Кудрявцева Е.В., Прокудина Л.А. Как написать судебное решение. Москва : Издательство Юрайт, 2017. 265 с. URL: <https://static.my-shop.ru/product/pdf/245/2444668.pdf> (дата звернення: 14.01.2021).

10. Сеница С.В. Из опыта работы филолога в суде. Грамотно написанный документ – не только показатель профессионализма URL: http://morgaushsky.chv.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=4&did=15 (дата звернення: 14.01.2021).

Шестакова С.О. СУДОВІ АКТИ В АСПЕКТІ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

У статті досліджуються судові акти, ухвалені судами різної юрисдикції, на предмет дотримання норм сучасної української літературної мови. Розглядається можливість уживання уніфікованого терміна «судовий акт» замість термінів «судове рішення», «постанова», «ухвала». Стверджується, що до судових актів висуваються як правові, так і лінгвістичні вимоги. Із мовного погляду акт судової влади повинен бути логічним, зрозумілим і доступним для сприйняття. Здійснений аналіз дозволив виокремити помилки редакційно-технічного і власне мовного характеру, а також друкарські помилки, зумовлені неухважною і недбалістю ставленням до укладання судових документів. Найбільше мовних помилок зафіксовано в описовій та мотивувальній частинах судового акта, що зумовлено необхідністю повно і точно викласти факти, відобразити суть спору та переконати адресата у правильному вирішенні справи. Найпоширенішими визнаються мовні помилки граматичного характеру, пов'язані з творенням слів та їх форм, вживанням слів, словосполучень, речень. Вступна і резолютивна частини характеризуються стандартністю, наявністю постійних реквізитів, клішованих мовних зворотів, що зумовлює значно меншу кількість мовних помилок. Стверджується: навіть якщо судовий акт є законним і обґрунтованим, але за формою не відповідає загальноприйнятим вимогам до документів загалом (незрозумілий, неналежно оформлений, з помилками, виправленнями тощо), він не має виховного і превентивного значення, ускладнює правову комунікацію, крім того, не додає авторитету судді й судовій системі в цілому.

Ключові слова: судовий акт, мова процесуальних актів, процесуальний документ, судове рішення, мовні помилки.

Shestakova S.O. JUDICIAL ACTS IN THE ASPECTS OF SPEECH CULTURE

In the article the author researches judicial acts adopted by the different jurisdictions for compliance with the norms of modern Ukrainian literary language. The possibility of unified term “legal act” instead of terms “court decision”, “regulation”, “resolution” by which we propose to understand the procedural document, which reflects the results of judicial activities during the consideration and resolution of the case on the merits, as well as the resolution of procedural issues that accompany the activities for the administration of justice is considered.

It is affirmed as for the judicial acts offer as legal so as lingual demands. From a linguistic perspective, a court document must be logical, understandable and easy to perceive. The analysis made it possible to distinguish mistake language mistakes, in editorial and technical language and the linguistic nature of it, as well as cliches caused by negligence and careless attitude to the conclusion of court documents.

Most linguistic errors were fixed in the descriptive and motivating parts of the court act, which is due to the need to fully and accurately state the facts, reflect the essence of the dispute and convince the addressee of the correct resolution of the case. It is proved that the incorrect spelling words, words-combinations, inconsistency of case endings, lack of necessary punctuation marks or their incorrect application, lexical and stylistic errors complicate the comprehensibility of the text of the legal document.

The introductory and resolute parts are characterized by standardity, the presence of permanent details, cliched speech and established language structures with strictly established rules for their interpretation.

It is affirmed that even the judicial act is a legal and reasonable one but by the form does not reply the general documents demands (non-understandable, improperly executed, with mistakes, correction, etc.) it does not have educational and preventive value, complicates legal communication, in addition, does not add credibility to the judge and the judiciary as a whole.

It is perceived that the ways of solving problems are 1) introduction in courts the position of philologist-consultant; 2) creation and consolidation in industry codes of uniform samples of procedural documents. The introduction of common blank forms will not only avoid possible linguistic errors, but will also help to fulfill such a task of the judiciary as the timely consideration and resolution of the case, and thus help increase the authority of the judiciary.

Key words: judicial acts, the procedural acts language, procedural document, court resolution, lingual mistakes.